

צבא סוריה 2006-2011: הארגון ותפיסת ההפעלה

במרס 2011 היה צבא סוריה ערוך להגיב להתקפה ישראלית מרמת הגולן, ובמקרה הצורך גם להתערב בלחימה שבין צה"ל ובין חזבאללה. מאמר זה בוחן מה היו תרחישי הייחוס של הצבא ערב המלחמה, מה הייתה תפיסת המערכה שלו וכיצד הוא נערך ליישמה. על בסיס הידע והמסקנות אפשר יהיה לבחון את השינויים בתפיסת המערכה הסורית במהלך מלחמת האזרחים ואחריה

חיילי צבא סוריה באימון. סוריה ראתה את המלחמה נגד ישראל כרצף מערכות

החוקרים הניחו שהבנת התשתית שעליה בנה הצבא הסורי את כוחו תאפשר להבחין בהבדלים שבין היסודות הקבועים שנתרו בו, במבנהו ובאופן ארגונו, ובין השינויים שחלו בתפיסה הצבאית הסורית במהלך הלחימה, בין היתר בעקבות השפעת הכוחות החיצוניים שהתערבו בה. ההנחה היא שחשיפת ההבדלים בין היסודות ובין ה"תוספות", בין ה"דני"א של הצבא הסורי ובין ההשפעות הזרות (רוסיות ואחרות) שספג במהלך מלחמת האזרחים, תאפשר להעריך נכונה את הפוטנציאל העכשווי למימוש בניין הכוח ולשיקום המצב שאליו הגיע הצבא בעקבות הלחימה.

במהלך 2020 ערכו מרכז דדו, מחלקת היסטוריה ומחלקת מת"ת זרוע היבשה, בשיתוף עם אמ"ן וגופים נוספים, מחקר שמטרתו לבחון את מצבו של צבא סוריה ואת אפשרויות השיקום שלו לאחר מלחמת האזרחים. בין היתר ביקש המחקר לבחון את תפיסת ההפעלה של צבא סוריה בשנים שלפני ההתקוממות, ואת אופן ארגונו ערב המהפכה. זאת מתוך הנחה שעל אף התהפוכות הרבות שהתרחשו במהלך המלחמה, תפיסת ההפעלה ששלטה בצבא לפני פרוץ המרד משקפת תרבות אסטרטגית ורעיונות הנטועים עמוק בחשיבה הצבאית הסורית.

שמואל שמואל, ראש המכון למחקר צבאי וחקר בכיר במרכז דדו. לשעבר קמ"ב צבאות המערב ורת"ח הצבאות הזרים במח"ת ת"ל בתו"ד

תסיסה פנימית במדינה. ההנחה הייתה שכדי לכפות על סוריה לקבל תכתיבים חדשים, תידרש המערכת המערבית להפתיחה בשעה שהיא במצור.

ההערכה בצה"ל הייתה אז שלפי התרחיש החמור הסורי, המערכה הישראלית-אמריקנית תתבצע בארבעה שלבים:

- שלב השגרה - איסוף מודיעין והפקת מטרות.
- שלב האש - יממות אחדות של תקיפה אווירית באש מדויקת להשמדת הסד"כ הסורי בצירי התמרון הצפויים ולכל עומק סוריה, תוך כדי בניית סד"כ המילואים של צה"ל.
- שלב התמרון - תמרון קרקעי מהיר לכיבוש יעדי המערכה. המתקפה האמריקנית עשויה להסתייע בכוחות כורדיים צבאיים למחצה, הן מעיראק והן מסוריה.
- שלב השהייה - שהייה בשטח בקביעות או לשם מימוש היעדים האסטרטגיים.

לצורך יצירת בסיס ידע ולשם הצפת שאלות ופערים - כצעד ראשון בדיון הארוך יותר, הנוגע לשיקום הצבא הסורי - יסקור המאמר את עיקרי תפיסת ההפעלה של הצבא הסורי כפי שבאו לידי ביטוי מתחילת שנות ה-2000 ובעיקר מ-2006 ובשנים שקדמו לפרוץ ההתקוממות, עד תחילת המהומות, ב-2011.

הרמה האסטרטגית - סביבה, יעדים מדיניים ותרחישי ייחוס

בראשית שנות ה-2000 מצאה עצמה סוריה במצב אסטרטגי חדש, שהושפע והשפיע בכמה היבטים:

- נסיגת סוריה מלבנון ב-2005 הובילה לפירוק שיתוף הפעולה עם צבא לבנון ועם חזבאללה, ולהפסקת השליטה של סוריה בארגון.
- כניסת ארצות-הברית לעיראק ב-2003 והפלת משטר צדאם חסיין יצרו איום מעצמתי ממזרח.
- היחסים עם טורקיה הוטבו, וכתוצאה מכך פחת בהדרגה המתח בין המדינות.
- עם זאת, להערכתנו, ישראל נותרה איום עיקרי; מלחמת לבנון השנייה ב-2006 הדגימה את נקודות העליונות של צה"ל, אך חידדה נקודות תורפה צבאיות ואזרחיות כאחד. התוצאה הייתה שבמקום המערכת הקודמת קמה מערכת חדשה, שכללה את סוריה, חזבאללה ואיראן, ואת גורמי הטרור הפלסטיניים. כמו כן, אנו חושבים שבשנים אלה ערכה סוריה שינויים בתפיסת ההפעלה שלה.

את היעדים האסטרטגיים של המדינה הסורית אפשר היה להגדיר בקצרה, לטעמנו, באופן הבא: "קיומה של מדינת לאום ריבונית (כולל רמת הגולן), בעלת השפעה אזרחית, מעמד בקהילה הבינ-לאומית ובהנהגת משטר יציב". ביחס לישראל, נראה היה שהאסטרטגיה הסורית נועדה לקדם הסדרה מדינית (במעורבות בין-לאומית), שתכליתה להשיב את רמת הגולן לריבונות סורית ולקדם את מעמדה האזורי של סוריה, תוך שמירה על יציבות המשטר.

בראשית שנות ה-2000 הציבה הסביבה האזורית בפני סוריה מצב חדש, שבו איום הייחוס היה עימות רב-זרתי מול ישראל וארצות-הברית, שכלל במקביל הן לחימה מול מעצמה אזורית והן לחימה מול מעצמת-על.

הסברה אז הייתה שהתרחיש המסוכן ביותר בסביבה אסטרטגית זו כלל מערכה אמריקנית-ישראלית רב-כיוונית (מרמת הגולן, לבנון, ירדן, החוף הסורי ועיראק) שתתבטא במבצע צבאי קצר, מהיר ועתיר אש, בעל תמרון מהיר, רב-ממדי ועמוק שמטרתו כיתור דמשק ("האיום ההיקפי"). לדעתנו, הסורים הניחו שהמערכה תגרום לפגיעה בשלמותה של המדינה הסורית ובמוסדותיה באמצעות כיבוש טריטוריאלי, "עריפת" ראשי המשטר, פגיעה בסמלי שלטון ותשתיות לאומיות ועידוד

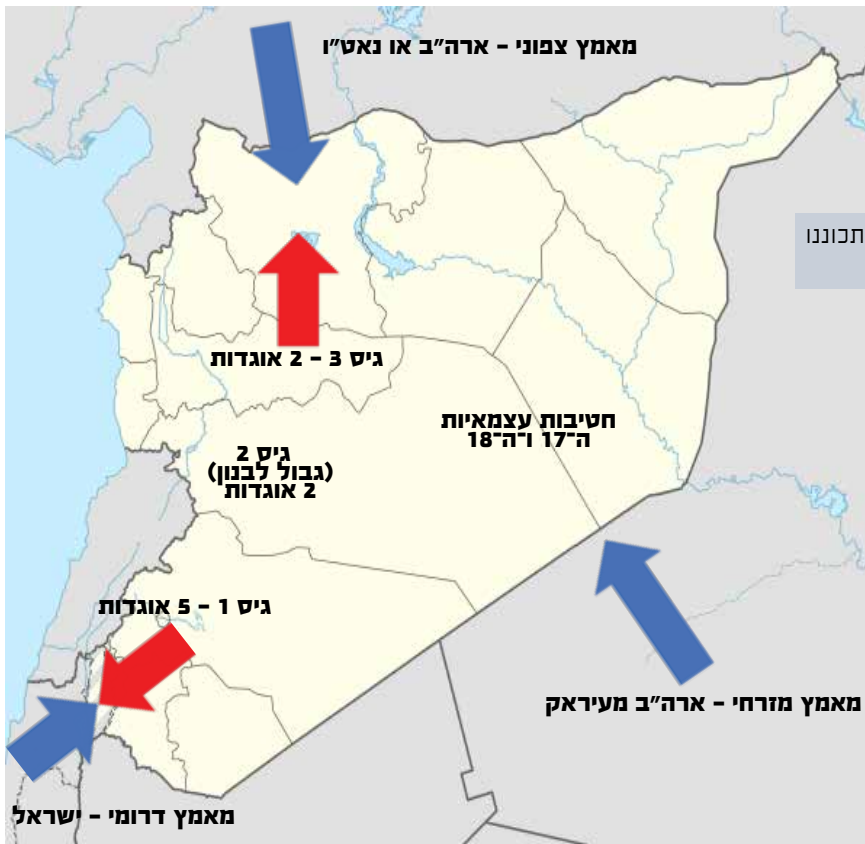
ההנחה היא שחשיפת ההבדלים בין היסודות ובין ה"תוספות", בין ה"דנ"א" של הצבא הסורי ובין ההשפעות הזרות (רוסיות ואחרות) שספג במהלך מלחמת האזרחים, תאפשר להעריך נכונה את הפוטנציאל העכשווי למימוש בניין הכוח ולשיקום המצב שאליו הגיע הצבא בעקבות הלחימה

הערכה נוספת נגעה לתרחיש אחר, חמור פחות, שכלל מערכה המבוססת על מאמץ אווירי מוגבל, שייתמך ככל הנראה במאמץ קרקעי מצומצם אך יוכל להתנהל גם בלעדיו. לדעתנו, תרחישים אלה התבססו על למידת המבצעים הישראליים והאמריקניים מאז מלחמת המפרץ הראשונה, והם דומים לאופן שבו פעלו הן ארצות-הברית והן ישראל באותה תקופה ולמעשה, עד היום. עקב הא-סימטריה הצבאית בין ישראל ובין סוריה, וכתוצאה מהחשש מפני התגשמות תרחיש הייחוס החמור, ההנחה היא שהסורים אימצו תפיסת פעולה אסטרטגית המבוססת על שלוש פעולות:

- הרחקת המדינה הסורית מחיכוך ישיר ועצים עם ישראל, על-ידי שימוש בגורמים שלוחים ובהרתעה, ומוכנות להכלת עימותים עצימים לכשיתרחשו.
- הרתעה באמצעות אש אסטרטגית והתבססות על שחיקת הכוחות המתמרנים של האויב.
- התבססות על ההתנגדות העממית בנוסח "היום שאחרי" כאיום הרתעתי, בעיקר על האמריקנים, על רקע הסתבכותם בעיראק.

הרמה המערכתית - תפיסת ההפעלה הצבאית נגד ישראל

בסוף שנות ה-90 של המאה ה-20 ובראשית שנות ה-2000 נראה היה כי סוריה פועלת תחת אילוצים, כפי שתואר לעיל. בעקבות זאת, תפיסת ההפעלה שגיבשה לצורך מלחמה נגד ישראל הייתה שונה מזו של שנות ה-70 וה-80.

תרחיש הייחוס החמור שאליו התכוננו הסורים - "האיום ההיקפי" (2007)

הנגד. תוכנית המגננה כללה כמה שלבים, שהמעבר ביניהם הותנה בהשגת יעדים מסוימים. עם התקדמות השלבים, אמורה הייתה היוזמה לעבור בהדרגה לידי סוריה.

- **שלב 2 - מתקפת הנגד.** מתקפה לביטול ההישגים של צה"ל בסוריה ולהשגת הישגים טריטוריאליים בשטח ישראל. בשנים שלפני מלחמת האזרחים התקיים דיון בשאלה אם תפיסת ההפעלה החדשה ייתרה את שלב מתקפת הנגד, אם לאו.

חלוקת זירת המערכה

בסוריה פעלו חמישה פיקודים מרחביים - מזרח, צפון, תיכון, חוף ודרום, שהיו אחראים בשגרה ליחידות הצבא ולמתקניו, ובחירום הפכו אחראים גם להכוונת כוחות ההגנה - כולל הצבא העממי, כוחות הצבא העורפיים וגיוס המילואים במרחבים. כל מחוז חולק למחוזות משנה, והפיקודים המרחביים קיימו קשר עם הגורמים האזרחיים, כולל עם האחראים לביטחון הפנים, ותיאמו עימם.

לפי מיקום הכוחות ניתן לראות שזירת המלחמה הסורית נחלקה לשניים:

- **זירת הבירה רבתי.** בזירת המערכה נגד צה"ל היו מצויים רוב כוחות הצבא הסורי, כולל האיכותיים שבהם - גיס 1 וגיס 2. המרחב כלל מערכי הגנה עמוקים ושני דרגי הגנה. זירה זו הייתה ערוכה לבלום מאמץ התקפי ראשי ברמת הגולן, ומשני דרך לבנון או ירדן, שמטרתם השמדת הצבא הסורי במרחב והגעה מהירה לדמשק.
- **זירת הפרפריה.** זירת המערכה נגד ארצות הברית הייתה

עקרונות תפיסת ההפעלה של הצבא הסורי למלחמה נגד ישראל

הסברה הרווחת בשנים שלפני מלחמת האזרחים בסוריה הייתה שתרחיש הייחוס והסביבה האסטרטגית שלפיהם פועלת סוריה יתבססו על מערכה נגד אויב שאין אפשרות להכריעו. בהתאם לכך, התבססה תפיסת ההפעלה המתגבשת על ארבעה עקרונות:

- מערכת התשה ממושכת בת יותר מחודש, המתבטאת בעימות צבאי ישיר או ב"התנגדות". תכלית מערכת ההתשה הייתה כפולה - גם להשיג הישגים צבאיים במערכה עצמה, וגם לגרום להרתעה מפתחת מערכה עתידית.
- יכולת ספיגת נזקים ו"עמידה איתנה" צבאית ולאומית במטרה להבטיח את הישרדות המשטר ואת הישארותה של סוריה מדינה ריבונית, גם בסוף המערכה. מכאן נגזרת הגנה על המערכים החיוניים - ריבונות, דמשק, הנהגה וצבא.
- יצירת נרטיב של ניצחון במערכה באמצעות מניעת הישג מישראל וגביית מחיר קשה ממנה.
- הסתמכות על מדרגות הסלמה נגד פעולה ישראלית מוגבלת. ייתכן שסוריה ראתה את המלחמה נגד ישראל כרצף מערכות, שצפוי היה להתנהל בשני שלבים:
- **שלב 1 - המגננה האסטרטגית.** בלימת כוחות צה"ל ויצירת תנאים למעבר להתקפת נגד, בין השאר באמצעות לחימת גרילה ממושכת בשטח הסורי. לאחר שבירת המתקפה הצה"לית עתידה להתבצע מהלומת נגד שעיקרה לשבור את ההיגיון המערכתי של צה"ל באמצעות תמרון גיסי או מטכ"לי. כך ייווצרו התנאים למערכה נפרדת של התקפת

מסדר סיום קורס קצינים סורי. בעיתות חירום הסתמך הצבא הסורי על גיוס מילואים, גם לצורך הפעלת יחידות סדירות

- הקישור בין העורף הכלכלי, החזית וכוחות חזבאללה בלבנון. העתודה המטכ"לית - הכוחות המתמרנים הכבדים, שישמשו להתקפת נגד - בין אם כשלב שני במלחמה ובין אם כמהלומת נגד בסיום הבלימה.
- מרחב הספיגה - המרחב שבו יתמודדו הסורים עם פלישה אמריקנית ויכילו אותה - בעיקר על בסיס עומק, כוחות עממיים, כוחות קומנדו וגיס 3.

הרמה הטקטית - שחיקה, הגנה עמוקה, התשה

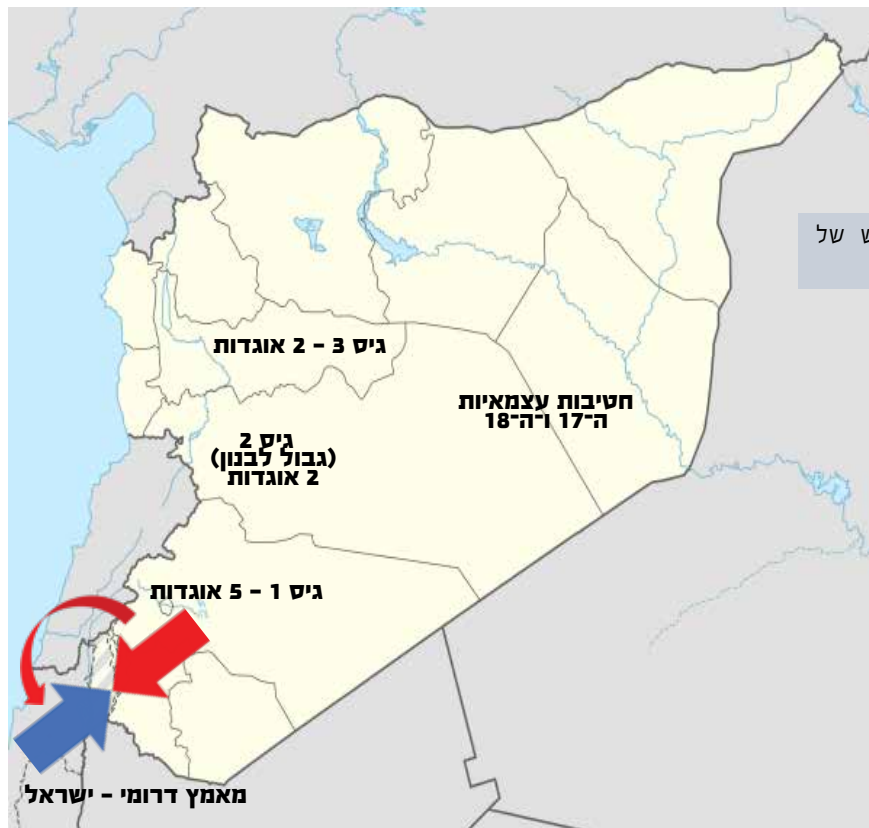
- ברמה הטקטית נראה היה שתפיסת ההפעלה של הצבא הסורי תתבטא באופנים הבאים:
- דחיית התוחלת שבתמרון ליניארי ובמקומו העדפת גישת התשה ולחימה א־סימטרית, על בסיס הרעיון "הקרוב הקרוב".
- מעבר מתפיסת פו"ש ריכוזית לביזור סמכויות ואמצעים לרמות הטקטיות, והתבססות על הפעלה ברזמנית של יחידות רב־חיליות ברמות הנמוכות ביותר (מחלקה ומעלה).
- התשת הכוחות המתמרנים בחזית באמצעות מערכי הגנה מורכבים ועמוקים. בתוך כך, שימוש במרחב הבנוי והיטמעות בו כחלק ממערכי ההגנה.
- התשה באש של יעדים צבאיים ואזרחיים בעומק המערכת והאסטרטגי.
- קיזוז העליונות הישראלית באש ובמודיעין באמצעות ביצורים, הונאה, הסוואה, פריסה והגנ"א.

עמוקה, ולכן אפשרה לחימה אחרת מזו שבזירת הבירה רבת. היא התבססה על כוחות הצבא העממי, על כוחות מיוחדים ועל ניהול לחימה א־סימטרית כתשתית נגד אויב מעצמתי, על בסיס הצירים במרחב, שטחי מפתח ומרחבים עירוניים. הזירה נחלקה לשניים-שלושה מרחבים אופרטיביים: מרחב החוף, המרחב הצפון-מזרחי והמרחב שביניהם. גם בזירה זאת היו פרוסים שני דרגים - בלימה ומהלומת נגד. בזירה זו אמור היה להימצא גיס 3 - שישמש הן לבלימת מאמצים בזירה זו והן כעתודה ללחימה בזירת הבירה.

שתי הזירות אמורות להיות מסוגלות לנהל מאמץ הגנה במקביל, ועם זאת באופן עצמאי ובלתי תלוי זו בזו.

צה"ל חילק את זירת המערכה הסורית נגדו למרחבים אלה:

- מרחב השחיקה וההכלה - המרחב שבו הסורים התכוונו לשחוק את התמרון הישראלי ולהכילו, על בסיס מערכי הגנה עמוקים המבוססים אש, נ"ט וכוחות ניידים (ממוכנים) וכוחות בעלי חתימה נמוכה (קומנדו) - גם במחיר אובדן שטח.
- מרחב ההגנה העיקשת - קו העצירה של התמרון הצה"ל, שמיועד לאבטח את הליבה המדינית (דמשק).
- מרחב האש המערכתית - המרחב שממנו יופעלו מערכי האש המערכתיים נגד צה"ל ונגד מדינת ישראל.
- מרחב האש האסטרטגית - המרחב שממנו תופעל האש האסטרטגית נגד העורף האסטרטגי של מדינת ישראל - כולל טילי קרקע-קרקע ונשק בלתי קונוונציונלי.
- תווך הקישור - המרחב המשמש את רכיבי המערכת הלוגיסטית, שמאפשרת את קיום המאמץ המלחמתי, ואת

זירת המלחמה הסורית לפי תרחיש של לחימה דו־זירתית

מסוים להתקדמות הצה"לית. ההיערכות במערכי ההגנה על הצירים תהיה על בסיס יחידות מיקרו־טקטיות רב־חיליות הכוללות חי"ר, ארטילריה ושריון, מתגברות בנכסים נוספים ובהם הגנ"א, נ"ט והנדסה. כוח זה אמור להיות מבוצר ומגובה באמצעי הונאה והסתרה על־מנת לקזז את העליונות הישראלית באש ומודיעין. לפי תרחיש זה, כוחות צה"ל הפועלים שלא על בסיס הצירים יתועלו לשטחי השמדה באמצעות ביצורים, אש ופעולות טקטיות של כוחות מתמרנים. הסורים הסתמכו על מערכי הגנה אווירית ועל התכוננות לסיכול מאמצי ההנחתה מהים ומהאוויר.

כדוגמה להיערכות כוחות ההגנה הסורית אפשר לבחון את הארגון התקני של מערך הגנה גדודי, שהתבסס, להערכתנו, על כחמישה עד תשעה קווי הגנה. בכל קו הגנה הוצב כוח שהורכב ממחלקת חי"ר או חירמ"כ, מחלקת שריון, מחלקת נ"ט, צוות נ"מ, צוות הנדסה וצוות מרגמות.

כמו כן, נראה שנוסף על מערכי הגנה מוכנים אלה, ייתכן שהסורים התכוונו להשתמש גם במארבים, הן בחזית מוצבי ההגנה והן באגפיהם.

סביר להניח שלקחי לחימת חזבאללה בלבנון והפלסטינים בגדה המערבית ובעזה, המחישו את חשיבות השטח הבנוי להגנה נגד כוח מערבי מתמרן. נוסף על כך, תהליכי העיור במרחב רמת הגולן הסורית יצרו הזדמנות לשיפור מערך ההגנה הסורי.³ לכן, אפשר שהמרחב הבנוי (כפרים מבוצרים) אמור היה להשתלב במאמצי ההגנה - במיוחד מכיוון שחלק מהצירים עברו בתוך שטחים בנויים.

על־מנת לקזז את העליונות הישראלית, הערכנו שהסורים

• תמרון נגד קרקעי במידת האפשר.² לפני מלחמת האזרחים הסורית היה המרחב ברמת הגולן הסורית מחולק בהתאם לשלושה קווי הגנה, אותם ניתחנו באופן הבא: הראשון היה רצועת אבטחה - מרחב לחימה שנועד לעיכוב ראשוני של כוחות צה"ל, אך אינו בעל משמעות נרחבת ברמה המערכתית ונתפס כבר־הקרבה. השני - רצועת הגנה ראשונה, והשלישי - רצועת הגנה שנייה. לנוכח כל זאת, הערכנו שהתפיסה הסורית בנוגע להגנה ברמת הגולן התבססה על כמה עקרונות:

- הגנה רצופה, סדירה ועמוקה בכל מרחב רמת הגולן הסורית.
- התבססות על תוואי השטח ועל המרחב האורבני לחיזוק ההגנה.
- מיפוי מראש של צירי הפריצה של צה"ל, ביצורם ולחימה על בסיסם ולאורכם.

בחזית המערך הוצבו כוחות רבים ודלי חתימה, הלוחמים באופן א־סימטרי (מארבים, נ"ט), ואילו בעורפו הוצבו כוחות משוריינים וממוכנים לטובת התקפות נגד מקומיות, או "מהלומת הנגד".

בשונה מההגנה בחזית רמת הגולן, נראה שההגנה במרחב גבול סוריה-לבנון אמורה הייתה להתבסס על דרג יחיד ולהסתייע בכוחות חזבאללה, עקב היעדר העומק הנדרש למימוש תפיסת ההגנה של המרחב ברמת הגולן הסורית.

מערך ההגנה הסורי

צה"ל העריך שבמקרה של מלחמה נגד ישראל יסתמך הצבא הסורי על בלימת כוחות צה"ל על בסיס הצירים ושחיקתם במערכי ההגנה ובשטח העירוני, גם במחיר אובדן שטח

שלהערכתנו נועדו בעיקר להרתעה,⁴ לתיחום גבולות המערכה לשם מניעת הפעלת מלוא העוצמה הישראלית ולהתשה.⁵ זאת בשונה מבעבר, אז התמקדו גם מערכי האש האסטרטגית במגננה.⁶

נראה היה שחשיבותו של מערך האש הסורי עולה בהדרגה, ונודעו הערכות שלפיהן הוא אף יוכל לשמש כרכיב עצמאי עיקרי בתגובה למתארי הסלמה מסוימים מול ישראל, ללא תמרון יבשתי. אפשר שעליית חשיבותו זו של מערך האש נבעה הן מלקחי מלחמת לבנון השנייה והפגיעות הישראלית לאש שהודגמה בה, והן מחוסר אמון ביכולות המערך המתמרון להגיע להישגים צבאיים מול צה"ל בלחימה עצימה. בהתאם לכך, יש אפשרות שב-2009 הוקמה במטכ"ל הסורי מנהלת האש והארטילריה, ולה הכפפו כל יחידות הטילים (טק"ק ו"ט) והארטילריה (קניית ורק"ק) המטכ"ליות.

בסוריה פעלו חמישה פיקודים מרחביים, מזרח, צפון, תיכון, חוף ודרום, שהיו אחראים בשגרה ליחידות הצבא ולמתקניו, ובחירום הפכו אחראים גם להכוונת כוחות ההגנה - כולל הצבא העממי, כוחות הצבא העורפיים וגיוס המילואים במרחבים

המערך המתמרון - מהלומת הנגד ומתקפת הנגד
נראה היה שכבר מראשית שנות ה-2000, ולאחר 2006 ביתר שאת, הצטמצמה חשיבות המערך המתמרון בצבא הסורי - אולי כפועל יוצא מהבנת העוצמה האסימטרית של צה"ל וזניחה אפשרית של רעיון מתקפת הנגד. עקב כך, בשנים שלפני מלחמת האזרחים, עיקר פעילות ההתעצמות במערך המשוריין והממוכן נגע לשיפור כשירות טכנית ומבצעית ולשדרוגים מקומיים, בניגוד לתהליכי התעצמות ומודרניזציה רחבים. נראה היה סביר שההתמודדות של הצבא הסורי עם צה"ל תתבסס בעיקר על חי"ר עתיר נ"ט, מערכי אש, הסוואה, הונאה ומיגון, ולא על מסות שריון כפי שהיה במלחמות העבר. בהתאם, אפשר להניח שתפיסת התמרון של הצבא הסורי התבססה על תנועות מקומיות ומוגבלות, תוך הסוואה והסתתרות, ושהתמרון עצמו נועד למטרות פשיטה ושחיקה, ולא להחזקת שטח.

ערב מלחמת האזרחים התבסס סד"כ הטנקים של צבא סוריה על מספרים גדולים (אלפים) של טנקים סובייטיים מיושנים (T-55, T-62, T-72) או גרסאות משודרגות של טנקים אלה (T-55AMV, T-72AV).⁷

לפי אחת הסברות, הירידה בכשירות המערך המתמרון הסורי נקשרה בשינוי יעדי המערכה הסוריים בראשית שנות ה-2000. נראה היה שבשנות ה-80 וה-90 כללו יעדי המלחמה הסוריים את השבת הגולן הישראלי לסוריה באמצעים צבאיים. בהתאם, סביר היה שכיבוש רמת הגולן הישראלית יתפס כמערכה נפרדת (מתקפת נגד אסטרטגית) שתידרש לאחר מערכת המגננה, ויצריך תמרון משוריין נרחב.

תכנונו להפעיל בפתיחת שלב ההגנה תוכנית אש ארטילרית נגד מנעד רחב של מטרות קבועות וחקורות בחזית ובעורף. בשילוב עם תוכנית אש זו, סברנו שצפויים היו מהלכי פתיחה של כוחות מיוחדים נגד כוחות צה"ל המתמרנים, והפעלת כוחות הגנ"א ואוויר נגד חיל האוויר הישראלי. ייתכן שבהדרגה הפכה הבלימה לחלק העיקרי במערכה הסורית, וכי מטרתה הייתה פחות להכין את הקרקע למתקפת נגד, ויותר ליצור מנגנון הבסה שאמור לעכב את התמרון הישראלי ולשחוק אותו. באותה עת הנחנו שההגנה עצמה אמורה הייתה להתבסס על הכוחות הערוכים בחזית בשגרה, על בסיס הצירים והשטח העירוני. כמו כן, הערכנו שתשומת לב מיוחדת ניתנה ללחימה נגד כוחות צה"ל שיונחתו בעומק המערך הסורי - כולל הקדשת עד כשליש מסד"כ הכוחות המגינים, העתודה הדיוויזיונית ואמצעי האש להתמודדות עם האיום.

בשונה מהמתוכנן בנוגע למרחב רמת הגולן, במרחב גבול סוריה-לבנון - מכיוון שתנאי השטח הרריים, היישובים ומערכי ההגנה בו מעטים והמרחק אל הבירה קטן - סברנו שתוכנית המגננה הסורית תתבסס על מגננה בדרג יחיד. בשטחים חסרי עומק אלה סביר היה שצפיפות הכוח המגן רבה יותר, שההגנה תהיה עיקשת יותר ושהבלימה תתבצע במערכים רדודים יותר. נראה היה שבמרחב דמשק נערך הצבא הסורי להגנה באופן טבעתי, שהקיף את הבירה ואת כל הצירים המובילים אליה. אנו ניתחנו את ההיערכות במרחב דמשק כמערך המתבסס על שני קווים - אחד להגנה על הפרברים, והשני להגנה על העיר. סביר היה שהכוחות במרחב זה יהיו איכותיים (כולל משמר הרפובליקה) ומשוריינים, ואופי המרחב בנוי מאוד. ייתכן שבמקרה של מלחמה עם ישראל, היו הסורים מתמקדים בהשמדת הנחתות העומק של צה"ל במרחב ובהתכוננות למהלומת נגד, שבה אמורים לקחת חלק הכוחות המגינים על המרחב.

המערכים היבשתיים העיקריים של הצבא הסורי

צבא היבשה הסורי כלל כמה מערכים לוחמים. העיקריים שבהם היו האש, התמרון והכוחות המיוחדים.

מערך האש בצבא הסורי

מערך האש היה אחד האדנים המרכזיים שעליו נשענה תפיסת ההפעלה הסורית. נראה היה שמערך זה שיחק תפקיד מרכזי בהרתעה אסטרטגית מפני פתיחת המערכה, בשחיקת כוחות צה"ל המתמרנים בתוך המערכה ובמדרגות ההסלמה שתכנן המשטר הסורי, עד הפצצת העורף האזרחי הישראלי.

לאחר מלחמת לבנון השנייה ואולי כלקח שנלמד ממנה, שיפרה סוריה את מערכי האש שלה באמצעות הארכת משך ההרעשה הארטילרית לכיבוש מתחמי הגנה; שיפור בטווח, ניידות ושרידות מערכי האש באמצעות ביצורים, הסתרה, תו"ל (כדוגמת דילוג), שדרוג ורכש וכן הגדלת מלאי התחמושת.

את מערכי האש של הצבא הסורי אפשר היה לחלק לשלושה, לפי תפקידיהם הצפויים במערכה:

1. מערכי האש הטקטיים, המתמקדים במשימות סיוע למגננה.
2. מערכי האש המערכתיים שנועדו לתקיפת יכולות צבאיות בעומק הגייסי או המטכ"לי.
3. מערכי האש האסטרטגיים (כולל נשק בלתי קונוונציונלי),

טייס סורי. בחזית המערך הוצבו כוחות רבים ודלי חתימה, הלוחמים באופן א-סימטרי

פריצתו. מיומנות הכוחות המיוחדים במשימות הנחתת סער עשויה הייתה לאפשר להם להשתלב במהלך מוגבל או מלא מול ישראל. סביר להניח שהיתרון שהסורים ייחסו לכוחות המיוחדים הוא היכולת לקדם בחשאי, וכך להשיג הפתעה בפתחת המערכה. כמו כן, כוחות אלה יכלו להפעיל אמצעי נ"ט נגד השריון הצה"ל.

נראה שבמהלך שנות ה-2000 חלו בצבא סוריה שינויים שהשפיעו גם על מערך הכוחות המיוחדים. בין היתר, אפשר שפותח תו"ל חדש שהוריד את השילוב הרב-חילי לרמת המחלקות ומיקד את הלחימה של הצבא הסורי בצירים. בד בבד יכול להיות שעליית חשיבות האש הסורית הביאה לכך שמערך האש יוכל לתפוס חלק מתפקידי הכוחות המיוחדים, בהם תקיפת נכסים אסטרטגיים ומערכתיים בעומק. כתוצאה מכך ומירידה בערך שלב ההבקעה, הערכנו שחשיבות הכוחות המיוחדים הצטמצמה בהדרגה, וכי הם כוונו למשימות בעלות אופי הגנתי יותר. במסגרת זו, עשויים היו הכוחות המיוחדים להילחם בשטחים הרריים, לערוך איגופים לתקיפת מטרות מערכתיות בעומק, במסגרת מהלומת הנגד, ולהקים מארבי נ"ט לכוחות המתמרנים של צה"ל.

נראה שעקב הצבת סד"כ גדול של הכוחות המיוחדים בחזיתות אחרות, בעיקר במזרח המדינה ובאזור החוף, נותר סד"כ הכוחות המיוחדים שיועד לפעולה נגד ישראל מצומצם יחסית. ההנחה היא שהכוחות המיוחדים אורגנו ב"פוג' קומנדו" - גוף חי"ר בעל יכולות אש, נ"ט וטילים זעירים קרקע-אוויר אורגניים. ההבדלים בין פוג' הקומנדו ובין חטיבת החי"ר הרגילה התמקדו, ככל הנראה, בעיקר בקיומם של מטולי רקטות וטזק"א בפוג' הקומנדו,⁸ ובהיעדרם של הטנקים בו.

עם זאת, במחצית השנייה של שנות ה-2000 נראה היה שמהלך התמרון שהצבא הסורי יבחר לבצע יהיה לא למטרות כיבוש השטח, אלא לצורך גביית מחיר ממדינת ישראל. יעדים מוגבלים אלה חייבו אמנם תמרון משוריין כלשהו, אך זה היה קטן ומצומצם מהמהלך שתוכנן בעבר.

לקראת 2011 התעורר דיון סביב שאלת יכולת הצבא הסורי לערוך תמרון ברמת הגולן - במיוחד על רקע אפשרות השחיקה בכשירות המערכים המתמרנים של צבא סוריה בשגרה, הגדלת השטח הבנוי משני צידי הגבול והתבססות הסורים במערכי הגנה קבועים.

כוחות מיוחדים (קומנדו)

הדיוויזיה הראשונה של הכוחות המיוחדים בצבא סוריה הוקמה באמצע 1984, ויועדה בעיקר ללחימה בשטחים הרריים. לפני מלחמת האזרחים החזיק הצבא הסורי כמות נכבדה של כוחות מיוחדים. נראה היה שכוחות אלה היו חי"ר קל בעלי אחוזה איוש גבוהים יותר בשגרה, וכוח אדם ואמל"ח איכותיים יחסית ליחידות אחרות.

סביר שהכוחות המיוחדים בצבא הסורי שימשו ככוחות חי"ר דלי חתימה, שכל הנראה נועדו לקזז את עליונות האש והמודיעין של צה"ל הן בהגנה והן בהתקפה. עם זאת, אפשר שהכוחות המיוחדים שימשו גם כחלק מהכוח הרב-חילי שכלל כוחות מיוחדים, חי"ר רגיל ורק"ם.

ההערכה הייתה שכוחות אלה אמורים להשתלב בהגנה במערכים הקיימים, ואילו בהתקפה תפקידם להפוך לרכיב המשמעותי ביותר בפריצת המכשול הצה"ל בשלב ההבקעה. ייתכן שהיו אמורים להשתלט עליו באמצעות הנחתת סער ולאבטח את

האזרחים. הנחת המוצא של המחקר הייתה שברגע שמאותר הגורם הקבוע, שהוא למעשה התרבות האסטרטגית של הצבא הסורי, ונוסף עליו מאותרים החידושים שהטמיע והנהיג במלחמת האזרחים, אפשר יהיה להעריך איך תיראה דמותו של צבא זה לאחר שיקומו.

צריך לזכור: סביר שבמהלך המלחמה חלה תחלופת כוח אדם רבה בקרב הקצונה של הצבא הסורי, וכי האנשים שיעמדו בראשו לאחר המלחמה יהיו אלה שהתחילו כקצינים זוטרים (אם בכלל) בצבא שלפני המלחמה. לפיכך, אפשר להניח שכאשר יפנו קצינים למלאכת שיקום הצבא, הם ינסו להסתמך במידה זו או אחרת על מה שהיה לפני המלחמה, ולו כנקודת התחלה. עם זאת, כיוון שאדם אינו נכנס לאותו נהר פעמיים, ומאחר שהצבא הסורי של אחרי המלחמה יהיה למוד ניסיונות ולקחים משכילים, סביר שהשאיפה של השותפים למלאכה תהיה ליצור צבא חדש.

בשונה מההגנה בחזית רמת הגולן, נראה שההגנה במרחב גבול סוריה-לבנון אמורה הייתה להתבסס על דרג יחיד ולהסתייע בכוחות חזבאללה, עקב היעדר העומק הנדרש למימוש תפיסת ההגנה של המרחב ברמת הגולן הסורית

נראה שערב מלחמת האזרחים היה הצבא הסורי מוכוון הגנה והתבסס על מערכי אש, ביצורים וכוחות מיוחדים עתירי נ"ט. עוד נראה שתפיסת ההפעלה של הצבא הסורי ביקשה לשחוק את צה"ל, בעיקר על בסיס הצירים והשטח הבנוי, תוך הימנעות ככל האפשר מתמרון סורי נרחב החשוף ליכולות האש הצה"לית. אפשר להניח שהצבא הסורי ביקש ליצור איתנות בקרב כוחותיו ומערכיו, כדי לסגל יכולת התמודדות עם נזק אפשרי כתוצאה מפעולות צה"ל.

בד בבד שאפה סוריה מלכתחילה לאיים על העורף הישראלי כדי למנוע מלחמה, לתחום את המלחמה אם תתחיל, ולגרום נזק קשה לעורף הישראלי אם ההרתעה תיכשל. תפיסה זו משקפת למידה של צה"ל ממבצעיו השונים וממלחמת לבנון השנייה. סביר שבדומה להפקת הלקחים הסורית ממלחמות ישראל וארצות הברית במרחב המזרח התיכון, תתרחש במוקדם או במאוחר הפקת לקחים גם ממלחמת האזרחים הסורית.

עקבות תפיסת ההפעלה המתוארת לעיל ניכרים גם במלחמת האזרחים הסורית – בנכונות לוותר על שטחים במזרח המדינה אך להגן באופן עיקש על המרחב העירוני; בלחימה על בסיס צירים ושטח בנוי; בדומיננטיות האש היבשתית ועוד. עלינו לשאול את עצמנו, מהם הלקחים שלמדו הסורים ממלחמת האזרחים בנוגע לנקודות החוזק והתורפה של תפיסת ההפעלה טרם המלחמה, וכיצד הם יוטמעו בתפיסת ההפעלה העתידית של הצבא הסורי. כך נוכל להכין את צה"ל מבעוד מועד להתמודדות אפשרית עם הצבא הסורי המשוקם.
ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

הבדלים אלה היו עשויים להעניק לכוח הקומנדו עוצמת אש רבה יותר בהתקפה, יכולת היעלמות גדולה יותר (עקב היעדר הטנקים) ויכולת איום נגד מערך המסק"ר והמסע"ר הצה"לי (במיוחד באמצעות מארבאים). מבנה זה אמור היה לאפשר לכוח הקומנדו להתמודד באופן עצמאי עם עוצמת צה"ל – הן ביצירת איום על האש והתמרון האוויריים והן בהתמודדות עם השריון הצה"לי באמצעים שעמדו לרשות הקומנדו.

ארגון צבא סוריה

ערב מלחמת האזרחים עמד תקן המערכת הביטחונית הסורית כולה על 609 אלף חיילים בסדיר ובמילואים (295 אלף אנשי קבע וחיילים בסדיר, ומערך מילואים של 314 אלף) ועוד 108 אלף כוחות "צבאיים למחצה".⁹ ערב המלחמה היו אינדיקציות בנוגע למקומם ההולך וגדל של אנשי הקבע בצבא הסורי, אך נראה שהצבא מעולם לא השלים מהלך של הפיכה לצבא מקצועי.

סביר להניח שבעינות חירום הסתמך הצבא הסורי על גיוס מילואים, וייתכן שכן גם לצורך הפעלת יחידות סדירות (במיוחד במקצועות חיוניים). שילוב הכוח הסדיר והמילואים יצר כוח צבאי שכלל שלוש מפקדות גיס, 12 דיוויזיות (שבע משוריינות, שלוש ממוכנות, אחת משמר הרפובליקה ואחת של כוחות מיוחדים); 17 חטיבות עצמאיות (ארבע חטיבות חי"ר סדירות, שמונה חטיבות חי"ר מילואים, שלוש חטיבות טילים, חטיבת טח"י ושתי חטיבות קשר) ו-20 פוגים (מתוכם עשרה כוחות מיוחדים, שני נ"ט, חמישה כוחות ארטילריה ואחד שריון). כמו כן, היו לסוריה עוד חמש חטיבות משמר גבול.¹⁰ אוגדות החי"ר והשריון של הצבא הסורי כללו יכולות אש, נ"ט ונ"מ שהגיעו לרמת חטיבה באופן אורגני, וככל הנראה לרמת המחלקה בציוותים לקרב.

במהלך שנות ה-2000 נראה שצבא סוריה ערך כמה וכמה מאמצי מודרניזציה:

- הכשירות הטכנית במערך השריון שופרה ככל הנראה, וייתכן שעל חלק מהטנקים הותקנו אמר"לים.
- אפשר שהצבא הסורי רכש אמר"לים לשימוש החי"ר והקומנדו על-מנת לקזז את היתרון הצה"לי בפעולה בלילה.
- נראה היה שמערך חטיבות הנ"ט ואש המטכ"ליות השתנה, במסגרת חזרתן לפוגים והכפפתן לגייסות בשגרה – אולי כחלק מביזור הסמכויות והאמצעים מהמטכ"ל לדרגים המערכתיים והטקטיים. כמו כן, ניכרו התעצמות ושכלול של אמל"ח הנ"ט.
- חמש חטיבות שריון הוסבו ככל הנראה לחטיבות חי"ר ממונע, אולי כדי לצמצם את חתימתן ולהגביר את יכולות הנ"ט שלהן.
- אפשר שדיוויזיית מילואים עתירת חי"ר ונ"ט הוסבה לסדירה, וככל הנראה הוצבה במרחב גיס 3 – אולי לשם זמינות נגד פעולה אמריקנית ממזרח.
- לבסוף, נראה שהושקע מאמץ בניוד אמל"ח רב, נ"ט וארטילריה, כולל ארטילריה רקטית, על-גבי כלי רכב, כדי לשפר את שרירותם ואת ניידותם.

סיכום

מטרת המחקר הייתה לייצר בסיס ידע שעליו אפשר לשאול שאלות בנוגע לאופי הצבא הסורי ביום שאחרי מלחמת

